

СКУЛЬПТУРНІ ВИРОБИ МАЛОЇ ПЛАСТИКИ ФАЯНСОВОЇ ФАБРИКИ В ПАЦИКОВІ

У статті йдеться про діяльність фаянсової фабрики у с.Пацикові біля Станіслава (Івано-Франківська). Аналізується історія фабрики, виробництво, асортиментна продукція. Акцентується увага на художньо-пластичних особливостях окремих виробів. Прослідковується співпраця фабрики з художниками і скульпторами Галичини.

Ключові слова: *статуетки, кераміка, фаянсові вироби, мала пластика, фабрика в Пацикові.*

Глина віддавна допомагала людині у житті. Фарфор, як мистецтво білої глини народився в Китаї на початку нашої ери. Вперше китайський фарфор був ввезений у Європу наприкінці XIII ст., але широкий його імпорт розпочався з XV ст. Фарфор у Європі відразу став предметом розкоші, він прикрашав побут коронованих і високопоставлених осіб, викликав захоплення і подив, оскільки фарфорові витвори відзначались вишуканістю форм, пластичністю, соковитістю барв, декоративністю. Характерними властивостями фарфору були прозорість, скловидний полиск глазурованої поливи, твердість і ніжність. Вироби з фарфору мали високу ціну, звалися «білим золотом», їх оповивали легенди, пов'язані з його відкриттям, таємницею складників, технології виготовлення.

Фаянс свою назву отримав від італійського міста Фаєнці, де в середньовіччі створювались вироби з білої глини що стали популярними. Фаянсові вироби зазвичай мають біле чи кремове череп'я, пористе, крихке, гігроскопічне. Початки історії фарфорових заводів мануфактур в Україні відносять до кінця XVIII – першого десятиліття XIX ст. [2, с.3]. Досліджувались вироби з Корця, Баранівки, Городниці, Волокитина, Полонного та інших великих і малих фарфорових виробництв, що були у сферах впливу російської імперії [2, с.5]. Натомість фарфоро-фаянсове виробництво в Західній Україні, зокрема в Галичині, до 1939 р. розглядається як здобуток австро-угорської та польської культур.

Якщо окремі осередки фаянсового виробництва в Україні є відомі, деякі працюють й досі, то про фабрику в Пацикові (сучасна назва с. Підлісся біля Загвздя, що поруч Івано-Франківська), спогади згасають і вже мало кому є відомими. Поодинокі вироби фабрики осідають в колекція музеїв, як правило, закордоном та в приватних колекціонерів. Все менше залишається їх у вжитку. Однак, фігурки з гербом фаянсової фабрики в Пацикові все ще з'являються на мистецьких аукціонах. Стартова вартість будь-якої фаянсової дрібнички з таким клеймом на кращих європейських аукціонах починається з пів тисячі євро і сягає кількох тисяч. А для багатьох любителів порцеляни з усього світу назва нашого міста означає лиш те, що за рікою від нього – Пациків з відомою фаянсовою фабрикою.

У ІваноФранківському краєзнавчому музеї та в Музеї мистецтв Прикарпаття немає жодного виробу з Пацикова. Деякі твори є у фондах Мезею народних художніх промислів та етнографії у Львові, у відділі «Історична порцеляна і скло». Найбільше статуеток з Пацикова зберігаються у Польщі в музеях Лодзі та Варшави. Очевидно, твори з Пацикова є в приватних колекціях, зокрема в Івано-Франківську є кілька колекціонерів старовини, які мають пациківські фаянсові витвори.

Перші кроки у висвітленні діяльності фабрики в часи Незалежної України здійснив прикарпатський письменник Тарас Прохасько [4]. Мандрівник і колекціонер історичних фото Роберт Ерік опублікував у мережі альбом документальних світлин села Пациків (8 листопада 2016 р.), де зафіксовано важливі епізоди з життя фабрики. Особливості технологічного процесу та виробничої діяльності фабрики висвітлювали Роман Чорненький та Петро Гаврилишин [5]. Є окремі матеріали про малу пластику Фаянсової фабрики з с.Пациків інших авторів [6]. Однак, поглибленого аналізу художнього аспекту творів, їх сюжетно-стилістичних, композиційно-пластичних, декоративно-ужиткових особливостей немає. Не було спроби типологічного аналізу виробів, з'ясування авторства окремих зразків, каталогізації виробів тощо. Запропонована стаття є спробою частково заповнити цю прогалину.

В історії діяльності фаянсової фабрики було два періоди. Перший – 1912-1919 рр. Другий – 1920-1939 рр. Стосовно часу заснування фабрики існують певні розбіжності. Зокрема історик і дослідник Роман Чорненький, цитуючи спогади В.Гірняка та Р.Шкавритка з «Альманаху Станіславівської землі», де зазначено, що фабрика була побудована німецькими підприємцями у 1880 році, базуючись на виявлених архівних документах, відстоює дату зведення фабрики 1912 р. [5]. В матеріалах глобальної мережі фігурує дата 1902, як рік, коли постало фаянсове виробництво в Пацикові. До речі, польська «Вікіпедія» помилково зазначає, що село Пациків знаходиться біля Долини в воєводстві Станіславському. Польська дослідниця Беата Кост вважає, що фабрику побудували 1908 р. [5].

За Австрії, з 1912 р. підприємство належало Олександрові Левицькому і називалося Перша Галицька фабрика мистецького (художнього) фаянсу та теракоти в Пацикові біля Станіслава, а у міжвоєнний період – Польська фабрика фаянсу «Пациків» біля Станіслава. За іншими даними з мережі спершу назва була Східно Галицька Теракотова та Фаянсова Фабрика. В короткому часі назва змінилася на Перша Галицька Фабрика Мистецького Фаянсу і Теракоти, Пациків.

Олександр Рогаль(е)-Левицький (11.07.1877 – 11.12.1935), великий землевласник і підприємець, у власності якого перебувало чимало орної землі та лісів у Пацикові, Загвізді, Старому Лисці, де було підприємство з видобування мінеральної води «Девайтис» (Dewajtis), пансіонат відпочинку в Олесьові (тепер територія військового полігону в Старому Лисці). Він мав нерухомість у Львові, де було його помешкання, був власником магазину та фірми «Казимир Левицький у Львові» котра кілька десятиліть займалася продажем порцеляни і фаянсу. Фірмовий магазин був розміщений у центрі Львова на Маріацькій площі, у будинку №5 (тепер площа Адама Міцкевича).

У Першу світову О.Левицький служив в австро-угорській армії, закінчив війну у званні капітана артилерії. Командував артилерійським полком, згодом отримав звання підполковника. У міжвоєнний період був членом торгово-промислової палати та районної ради Безпартійного блоку у співпраці з урядом у Львові. У Станіславові був головою повітового Окружного сільськогосподарського товариства та головою кооперативної комісії при тимчасовому повітовому управлінні. На честь Олександра Левицького у Пацикові в 1936 р. був встановлений кам'яний пам'ятний хрест на землі, яку він подарував для місцевої філії «Товариства народних шкіл»[5].

Фаянсовий завод у Пацикові частково був зруйнований під час Першої світової війни 1914 – 1918 рр., але згодом, у 1919 р., по війні, яка сильно понищила підприємство, але не зашкодила глині, фабрика була відбудована, проведена її реконструкція і модернізація. Фінансові труднощі 1932 р. призвели до закриття фабрики, але невдовзі її діяльність була відновлена. Управителем фабрики у міжвоєнний період був Туховський (Тух), єврей, який перейшов з юдаїзму до християнства. Його дружиною була українка Ольга Ковальська [5]. В 1935 р., після смерті засновника фабрики Олександра Левицького, її прийняв син померлого, теж Олександр.

Фабрика припинила свою діяльність у 1939 р. – з початком Другої світової війни і анексією Галичини Сталіним. Фабрика перестала існувати, бо займалася виробництвом порцелянових фігурок, які прикрашали ворожий новій владі дрібнобуржуазний побут. А у 1944 р. був винищений і сам Пациків. У тому ж році фабрика фаянсу та порцеляни зазнала націоналізації і на її території був розміщений кахельний цех Станіславського цегельного заводу. До наших днів виробничих приміщень фабрики не збереглося.

Фактори створення фаянсового виробництва саме в Пацикові – це, в першу чергу, багатолітні гончарні традиції. Невипадковість вибору місця для забудови фабрики ще й у тім, що Пациків знаходиться неподалік від річки Бистриця (Золота) Солотвинська, поруч з руслом якої знаходилося родовище глини, придатної для виготовлення фаянсових виробів, унікальність якої вже тоді відзначали експерти. Очевидно, про поклади і якість глини вже було відомо, а власне Олександр Левицький-Рогаль розпочав його промисловий видобуток і виробництво продукції.

Такі мануфактури з виробництва фаянсу, порцеляни називали «фаянсярнями», важливим було розміщення їх до джерел сировини: глини, води, а також дерева, яке було потрібне для випалу виробів. Підприємство було розташоване біля дороги Загвіздя-Пациків для зручності у транспортному сполученні. Добуту у місцевому кар'єрі глину облагороджували коаліном. З цієї глини виготовляли так званий делікатний фаянс, вільний від забруднення окисами заліза. Високоякісні глини, крейда, пісок добувались на місцевому рівні, а також імпортувались з Судетів. Особливістю пациківської глини було те, що вона легко формувалась, а після висушування не давала тріщин, не утворювала пор і зберігала гладку поверхню, придатну до розмалювання, добре приймаючи відповідні фарби. Фарби та спеціальні хімічні речовини для виготовлення емалі були закордонного походження.

Виробничі потужності та технічне оснащення у виробництві фаянсу та порцеляни в Пацикові на той час були доволі високими. Це не аби як впливало

на якість виготовленої продукції, на її собівартість, ціну та конкурентноспроможність на ринку. Організація виробництва передбачала врахування пожежної безпеки, підприємство мало відповідну організацію постачання, виробництва і збуту, логістику транспорту, безпековий і соціальний аспект. Як зазначають Р.Чорненький та П.Гаврилишин [5], єдиний виробничий комплекс фабрики складався з кількох двоповерхових будівель, які мали зовнішні сходи та пожежні драбини біля вікон. Просторі цегляні приміщення були покриті шифером та гонтою. У деяких з них дерев'яні несучі конструкції були замінені на вогнетривкі. На подвір'ї фабрики був колодязь з водою для гасіння можливої пожежі.

В одній з будівель був випалювальний відділ. Дві печі для випалювання фаянсу і теракоти розміщувались на першому поверсі, на другому поверсі була майстерня з випалювання посуду і фігур. В іншій будівлі був сушильний відділ та майстерня емалі. На першому поверсі ще однієї будівлі була майстерня з малювання та ретушування фаянсу і склад готової продукції, а на другому – хімічна лабораторія, майстерня з малювання та ретушування теракоти та канцелярія. У підвалі був встановлений дизельний двигун який використовувався для очищення повітря в малювальній майстерні. Розпилення фарби відбувалося у спеціальних скляних боксах на столах із бляхи. У ще одній будівлі розміщувалися художній відділ, модельна майстерня, токарня посуду, сушильня. В токарні було шість токарних верстатів, що працювали від дизельного двигуна. У разі несправності дизеля, верстати працювали від водяного двигуна. На токарних станках виточували вироби чи заготовки зі шматка цільної породи (ймовірно ангідрит). У підвалі була очисна майстерня глини та майстерня з виготовлення емалі.

В окремій споруді функціонувала ще одна випалювальна де було чотири печі і відповідно чотири горни. На другому поверсі розміщувалась сушарня виробів перед випалюванням. При огорожі були господарські споруди для зберігання матеріалів, палива, а також гараж, відділ сортування та пакування. Фабрика мала власну електрику, яка вироблялася двигуном. Для потреб працівників на території фабрики була кухня та їдальня, два житлових будинки, один з яких був розташований неподалік фабрики. У 30-ті рр. був побудований новий водозабірник та проведена каналізація.

Добре перемішану глину з певними хімічними речовинами очищували й перемелювали на рідку білу масу. З неї виточували, виливали, формували фігурки, статуетки та інші вироби за допомогою гіпсових форм, які самостійно виготовляли з алебастру. Гіпс вбирав у себе вологу, залишаючи на стінках форм підсохлу субстанцію глини придатну для випалювання. За допомогою шпindelних станків з відповідними насадками керамічні вироби формувалися так, що глина розприділялася рівномірно по стінках гіпсової форми що оберталася. Фаянсові вироби випалювали в печах три рази. Для випалювання використовували дерево та вугілля. Перший випал відбувався при температурі 1200 градусів. Далі вироби декорували художнім розписом пензлями, розпилювачем аерографом, який працював за допомогою стисненого повітря. Після розпису відбувався другий випал в муфельній печі при нижчій температурі. Далі після нанесення прозорої глазури – безбарвної склянистої поливи, свинцево-бурчастої емалі, відбувався третій випал, за допомогою

високоякісного вугілля-коксу при температурі від 150 до 250 градусів. Завдяки цьому ніжний фаянс набував стриманого теплого золотистого відтінку, відбувався дивовижний ефект розмиття і взаємного проникнення кольорів.

Початково колектив фабрики складався з австрійських, чеських і польських фахівців. У різні періоди на фабриці працювала різна кількість людей. До прикладу, у час свого найбільшого розквіту там працювало бл. 350 робітників, в 1921 р. їх було всього 50, а могло працювати біля двох сотень. Серед висококваліфікованих фахівців фабрики були українці, зокрема й мешканці Пацикова. У мистецьких майстернях чи як тоді казали в «артистичному відділі» працював Йосиф Кугутяк, відомими майстрами на фабриці були Павло Середюк, Юрій Желюк, Петро Катрич, Дмитро Кіндрацький, Олександр Дичаківський та ін. [5].

Вже самі слова фарфор, фаянс, порцеляна, майоліка благородні і вишукані, що вже казати про реальні вироби. Визначальним сегментом в асортименті продукції фаянсової фабрики в Пацикові були скульптурні статуетки, як правило висотою до 20 см. Це пластичні декоративні фігурки людей, тварин, птахів. Кожну модель робили у декількох розмірах. Виготовлялися також ужиткові речі, такі як посуд, чорнильниці, попільнички, вази, корпуси для годинників, настільні лампи, кахлі тощо. Т.Прохасько стверджує, що досі різні європейські клуби любителів мисливських псів полюють за автентичними пациківськими хортами і вижельмюнстерлендами [4].

Пациківський фаянс – це погруддя історичних осіб, постаті в народних строях, фігурки жінок, дітей і звірів, вази, кашпо, писані тарелі, чайні сервізи... Серед продукції пациківської фабрики виокремлювалися, між інших, фігурки вишуканих дам, що презентували типову моду Галичини в міжвоєнному часі. Чимало виготовляли жіночих фігурок у кринолінових рожевих платтях з парасолькою в руці. Кращі скульптурні вироби цього підприємства пропорційно узгоджені, вдало декоровані, соковиті у кольорі, вишукані за пластичним моделюванням, стилізовані і подекуди еротичні.

За рік фабрика продукувала близько 50 000 мистецьких та декоративно-ужиткових виробів. Спершу вони продавалися по всій території Австро-Угорської імперії та Німеччини, а в період між світовими війнами, вироби експортувались до більшості країн Європи, а також до Америки. Висока якість і низька вартість була причиною такого великого експорту.

Про якість пациківського фаянсу зазначають, що художники того часу користувалися специфічно фарфоровими засобами виразності, їх напрацювання були надзвичайно цікаві в сенсі стилізаційного утворення в українській скульптурі 1910-х років. Стиль підприємства за м'якою пластикою форм кореспондував з виробами Європи і примикав до кола професійних мистців фаянсу. Високий рівень мистецьких виробів з Пацикова забезпечували не тільки проекти відомих і визначних мистців, а також технічний, технологічний і мистецький нагляд, який здійснював скульптор Станіслав (Еміл) Чапек. Він вчився у Львові, був випускником Віденської академії мистецтв, працював у Відні на фабриці Голдшайдера. Звідти він переніс тенденції західного мистецтва в Галичину, ставши директором, першим управителем фаянсової фабрики в Пацикові з 1912 до 1924 р. (за виключенням періоду Першої світової війни). Чапек власноруч

виконував деякі зразки продукції. Як зазначають науковці і дослідники, саме С. Чапек був одним з кращих авторів скульптурних творів фабрики, а час його управління був піком її мистецького рівня [5].

З найбільш відомих творів того періоду називають також керамічну скульптуру Олени Кульчицької, зокрема її твір «Принцеса і паж» 1910 р. Професійну скульптуру європейської традиції для цього виробництва розробляли у 1910-ті роки знані художники Антон Попель (співавтор, разом з М. Паращуком, пам'ятника А. Міцкевичу у Львові) та його учениця Люна Дрекслер (1882–1933), твори якої вирізняються емансипованістю та пластичною витонченістю.

Відома галицька скульпторка і художниця Люна Амалія Дрекслер співпрацювала з фабрикою фаянсових виробів Олександра Левицького в Пацикові в 1911 – 1914 рр. В результаті цієї співпраці у творчості Люни Дрекслер з'явилася дрібна порцелянова та фаянсова пластика з якою вона виставлялася у Мюнхені та в Парижі. А фабрика надбала лінію ексклюзивної порцеляни, створеної за ескізами художниці. Впродовж 1906 – 1911 рр. Л. Дрекслер створила серію фаянсових статуеток – дам у вишуканих капелюшках з назвою «Дами в капелюшках» та «Дами в чорних панчохах», схожих до жанру «Парижанок», майстрів югендстилю Конрада і Теодора Хентшеля та Альфреда Кьонінга.

Впродовж 1912 – 1939 рр. виготовлялися популярні фаянсові вироби в стилі арт деко які проектували львівські скульптори (різьбярі), між інших це Тадеуш Блотницький (автор пам'ятника А. Міцкевичу в Станиславові), Владислав Грубельський, Ігнасій Е. Блачкий, Владислав Адам'як, Юрій Хмелінський та інші. Співпраця з художникам львівського осередку сприяла можливості виготовлення фігурних статуеток з тонкого фаянсу, що було позасумнівною ознакою майстерності.

Вже через рік після заснування, пациківські вироби (а тут відразу орієнтувались на масове виробництво лише артистичних творів) стали сенсацією в Лейпцігу, що означало вдалий вихід на загальноєвропейський ринок. Того ж року фабрика отримала золоту медаль на виставці у Львові. Відтоді характеристика «дуже добрий матеріал і техніка виконання, бездоганний художній смак» тримається цих виробів дотепер.

Вироби фабрики презентувалися на виставках у Києві (1913), Лейпцігу (1913), Львові (1914). До 1938 р. продукція заводу із села Пациків регулярно експонувалася на найбільшому виставковому заході Галичини, на «Торгах Східніх» у Львові, де була представлена в спеціальному павільйоні. Його вигляд зберігся на сітлині 1928 р. Це вишукана архітектурна споруда у вигляді ротонди з куполом, з колонами іонічного ордеру, з великими арочними вертикальними витягнутими вікна зі ставнями. Довкола споруди балюстрада, над входом назва «РАСУКОВ».

У 1922 р. вироби з Пацикова порівнювали виробами з Мейсена, Копенгагена, Севра... Пациківські вироби бачили Нью-Йорк. Після Першої світової війни фаянсові вироби з Пацикова експортувалися до Північної та Південної Америки, Великобританії, Німеччини, Франції, Румунії, Югославії та Китаю. Вироби з Пацикова були у продажі в магазинах Львова, Варшави, Лодзі, Кракова...

В 1924 р. ситуація стабілізувалась. Підприємство отримало назву Фабрика Фаянсу в Пацикові, а її керівництво очолив скульптор-керамік Вільгельм Томаш, котрий перед тим працював у Відні. Впродовж 1924–1929 рр. він був автором більшості зразків продукції фабрики. З того часу тутешні вироби стали ще досконалішими, пациківський стиль упізнавався безпомилково. На відміну від багатьох інших мануфактур, у Пацикові відразу відмовились від авторських сигнатур – на кожній фігурці ставився лише узагальнений штемпель Расуков і витискався номер серії та виробу.

Одним з аспектів у дослідженні виробів з фарфору, фаянсу є маркування. Мітки, клейма, марки, знаки – такі назви мають сигнатури фарфорових, фаянсових, різноманітних керамічних виробництв, які ставляться на виробах у процесі їх виготовлення. Це свого роду авторські знаки, які ставилися на виріб у певному місці. Одні виробництва мітили кожен виріб, інші лиш окремі речі, без усіякої системи. Знаки могли включати ініціали, символічні зображення, дату виготовлення, а інколи все одразу. Іншими словами, ці знаки є висхідним пунктом вивчення продукції як окремих підприємств так і загального розвитку фарфоро-фаянсового виробництва. Матеріали про такі сигнатури зібрано в книзі Л.Долинського, до списку увійшло 109 знаків [3, с.5–36].

Емблема, герб «Рогаль», це два вертикальні овали угорі якого, свого роду, корона з написом «Расуков». У подвійному овалі вишукана каліграфічна латинська літера «Р», схожа вигинами на шаблю встромлену в землю, яка розміщена між рогами оленя і бика (один оленячий ріг з відростами, другий – голий). Асоціативно три елементи композиції емблеми нагадують тризуб. Нижче емблеми окремим штампом був напис «Poland», або напис «Made in Poland» обрамлений горизонтальним овалом. Ще окремим штампом було написано «Handpainted», що означало ручний розпис. В міжвоєнний період вироби пациківського підприємства підписували літерою «Р» (ре) в трикутнику чи в овалі з рогами по боках і написом Расуков, під ним Pologne або Made in Poland. До 1921 р. фабрика виробляла продукцію з підписом і гербом, який друкувався французькою мовою: Pologne Расуков St Galicie. Після 1921 р. – у трикутнику або в овалі з рогами з боків було використано велику літеру «Р», а під трикутником напис «Расусов», а вже в період 1929 – 1939 рр. чорна чи чорнозелена літера «Р» в трикутнику з рогами по боках і з написом «Расусов».

В деяких матеріалах про емблему Пациківської фаянсової фабрики зазначають що в композиції, окрім літери «Р» з двома рогами, було ще зображене поросся. Цей факт чи припущення, мабуть, могло з'явитися у зв'язку з етимологією назви села Пациків, де «паце» означає поросся. Однак, виробів, де б дійсно поросся було зображено в гербі фабрики, не зустрічалося. Досі доводилося чути вислів, що в Пацикові кози кували. Тому, не буде дивним, якщо умовно і коза могла б бути елементом композиції товарного знаку Фаянсової фабрики в Пацикові.

У Національному музеї у Варшаві у відкритому доступі є Альбом зразків Фабрики фаянсу у Пацикові (1912–1939), датований 1912–1919 рр. (Розмір каталогу 28,5 x 38 см). В каталозі представлені зразки мистецьких виробів з Пацикова які, очевидно, можна було замовити. Цей каталог є важливим для дослідження і дає можливість з'ясувати які твори можна датувати до 1919 р. виготовлення, а ті, які не представлені в каталозі вироблені вже після 1919 р. На

титулі каталогу польською мовою зазначено, що це взірці Першої Галицької фабрики артистичного фаянсу і теракоти, Пациків. У каталозі 12 сторінок зображень однотонних, тобто не декорованих кольором, фаянсових виробів фабрики. Вироби в каталозі певним чином погруповані та для зручності замовників, пронумеровані. Кожен виріб пронумерований не порядковим номером, а індивідуальним. Цей індивідуальний номер відповідає номеру витиснутому безпосередньо на виробі. На кожній окремії сторінці каталогу представлені як тематично погруповані вироби, так і твори різні за характером і за призначенням.

На першій сторінці каталогу вісім статуеток неobarокового стилю. Серед них танцююча пара з піднятими правими ногами, зігнутими в колінах, де партнерка випрямила ліву руку від себе (601). Окремо стояча фігурка оголеної панни, яка обіруч охопила свою шию (825). Двофігурна композиція «Концертуюча пара» (1912 р., автор Станіслав Еміл Чапек), в розкішному одязі. Панна з музичним струнним інструментом, чоловік в білій перуці прихилився до неї (818). Танцююча жінка в сукні з корсетом яка лівою рукою піднесла шлейф (820). Дві міфологічні сценки: фігурка оголеної богинині з птахом, яка немов парить у повітрі (202) та двофігурна композиція, де амурчик тримає в руках стрілу перед фігурою бога Гефеста, який сидить на наковальні (816). Ще дві парні статуетки з дітьми. В одній діти рибалють (767), в іншій спостерігають за чимсь, що є біля підніжжя (725).

Друга сторінка каталогу відведена винятково тваринам. Цапок з кізонькою (530) з ретельно проробленими деталями, як у пластичних творах українського скульптора Леоніда Позена. Два коня, один йде (608), інший здіблений (607). Вівця, що пасеться (529). Мисливські собаки у різних позах: стоїть (521), зі здобиччю (527), гавкає (514), полює (515). Фігурки фазана чи павича (523), пара: корова, яка оглядається оглядається (526) та племінний бик (528). Менші за розміром фігурки коника (522) та овечки (525). А також три більші фігурки оленя (805); коня, що йде згори (813) та коня в упряжі (802).

Третя сторінка в каталозі розпочинається з вази, декорованої трьома фігурками (730). Далі погруддя дівчини з букетом зі сплетеними косами (703). Підставка, яку отримують на плечах три атланти (819). Панночка з котиком (809). Фігурка чоловіка з поросям під пахвою зі знятою шапкою у поклоні, вбраного в довгополий кожух (617). Ще одна ваза з сидячою фігуркою за малюванням (719). Популярна статуетка жінки під парасолею з кошиком (815). Декоративна ваза з амфорою та фігуркою жінки (828). І ще одна ваза з фігуркою, що грає на музичному інструменті (718).

На четвертій сторінці фігура св.Михаїла в лицарських обладунках, що здолав дракона (812). Статуетка каріатиди, жінки з закладеними за голову руками (808). Симпатична голівка дівчинки в головному уборі з написом на підставці «LoLo» (702). Ця ж каріатида, про яку згадувалося, але з чашею над головою (як підсвічник), (831). Фігурка оголеної дівчини, що дивиться в дзеркальце, яке тримає у витягнутій правій руці (803). Чаша, у вигляді купелі з трьома стоячими жіночими фігурками (209). Дві сидячі фігурки жінок у кріслі, одна задрімала (703), інша за вишивкою (806). Композиція, де двоє діточок, (які були на першій сторінці під № 725), уважно спостерігають за жабкою (208), може використовуватись як попільничка.

Наступна, п'ята сторінка каталогу демонструє декоративні фаянсові оправы для настільних годинників. Їх десять. З хлопчиком, що підніс вказівний пальчик до уст (810), з хлопчиком із півнем (814). Зі слоником (727) та псом (728). Двома жіночими фігурками, оповитих гірляндою, обабіч циферблату (200). Напівоголеної сидячої жінки, яка торкається правою рукою своєї стопи (203). З левицею (717) та гривастим левом, якого осідлав амурчик-купідон (713). Два могутні атланти, поєднані гірляндою, які утримують оправу з годинником (813). Під годинникову оправу використано п'єдестал у вже згадуваній композиції де амур дає стрілу Гефесту (816).

Фігурками звірів і людей наповнена шоста сторінка. Кілька фігурок, які використовувалися для декору оправ для годинників тут є окреmostоячі. Зокрема лев з амуром (614), левиця (720), пес (721), слоник (715). Також є мисливський пес різних розмірів на різних підставках: більший (537) та менший (620) для чорнильниці, лежачий бульдог (538), сидячий котик (714), менший котик на підставці (722) та сплячий котик (610). Велику популярність мала мавпочка на двох книгах (807) і на трьох книгах сова (706). Люди на цій сторінці представлені статуеткою панни з псом (711), панночки з кошиком в капелюшку (824), панночки в капелюшку з букетом квітів (804), панночки у фартушку з букетом (823). Дві динамічні статуетки панночок, які тримають поділ сукні: одна правою рукою (817), інша лівою, у танцювальному па (837). Фігурка хлопчика з книжкою під пахвою (613) та дівчинки у довгому плащі в капелюшку (603).

Сьома сторінка – це репліки у фаянсі класичних голів, погрудь, б'юстів та фігур представлених на сторінці у три ряди. У першому голова Венери на нижчій підставці (510), на вищій (509). Погруддя хлопчика, що сміється (508), голівка хлопчика на підставці (511), погруддя дівчини (505), погруддя дівчини з похилою головою (506). Погруддя хлопчика на підставці з головою у повороті (513), чоловіче погруддя (502), голова на підставці (507). У другому ряді: статуетка жіночої фігурки з покритою головою (212), погруддя дівчини у декольте (252), жіноча голівка на підставці (215), жіноча фігурка з непокритою головою (625), погруддя Данте Альг'єрі (503), фігурка на підставці, що стоїть на одній нозі (624), чоловіча голова на підставці (211), погруддя бородатого чоловіка на підставці (504) та фігурка хлопчика з піднятими руками (519). У третьому ряді: погруддя дівчинки з похиленою голівкою і заплетеним волоссям (205), принцеса Савська (518), фігура кулачного бійця (724), копія вмираючого раба Мікельанджело (728), жіночі погруддя з округлими плечами (500) та з накидкою на правому плечі (518).

Уся сторінка під номером вісім наповнена ужитковими виробами. Два комплекти декору з двома боковими колонами та поперечним фризом (очевидно для камінів) з рельєфами: більший (408) і менший (430). Два декорованих глека (438, 437), посудина з ручками (405), ємкість декорована рельєфом на ніжках (409) і без ніжок (416), а також з рослинним орнаментом (418). Три рельєфні багатофігурні фризи (429, 415, 431). Чотири підставки для квітів, так звані жардін'єрки у вигляді напільних різнодекорованих колон з капітелями (442, 422, 423, 438). Шість об'ємних декорованих рельєфами кашпо для вазонків, рослин і квітів (420, 402, 417, 419, 414, 413).

Кілька варіантів кашпо для рослин пропонується каталогом і на дев'ятій сторінці. У вигляді чаші з ніжкою (432), на підставці (403) та різних кашпо за розмірами, формою, декором (427, 401, 426, 408, 425, 412, 404, 410, 424, 411, 407, 436). Скриньки з кришечками зі слоником (540) та песиком (539), чорнильниця з павичем у якого складений хвіст (627). Також на цій сторінці є погруддя хлопчика на підставці (205), фігурки оголеної зі складеними руками (204) та з опорою на одну ногу і рукою на голові (207). Погруддя дитини (242), фігурка хлопчика що бореться з лебедем (517), хлопчика, що виймає скалку з ноги, статуетка молодого оголеного чоловіка (723). Окрасою цієї сторінки є три рельєфи з дитячими голівками: одна дивиться догори (307) інша додолу (306) та рельєф з трьома голівками (310).

Десята сторінка каталогу має лиш одну декоративну статуетку у вигляді жінки з капелюшком, яка обома руками підігнала поділ сукні (619). Решта речей мають ужиткове значення. Зокрема це корпуси для годинників з фігурами хлопчика з книжкою (729), мисливського пса (730), дівчини з кошиком (731), дівчинки з плащем (732), дівчини з букетом квітів (734) та підлаштована під годинник фігурки «Концертуючої пари», виконаної С.Чапеком (818) яка пропонувалася на першій сторінці каталогу. Пуделка з кришечками з хлопчиком (216) і слоником (639). Чорнильниця з котиком (628) і песиком (633), а також фігурка дівчини з двома кошиками, один з яких можна використовувати для дріб'язку. Ще на цій сторінці є три трифігурні композиції: два блюда на голівках трьох фігур з опущеними (822) та піднятими руками (718), а також три фігурки хлопчиків що сидять довкола пласкої емкості (201).

Уся одинадцята сторінка каталогу відведена для презентації світильників у вигляді настільних торшерів з різноманітними абажурами, які декоровані окремими фігурками, що були на попередніх сторінках каталогу. Два світильники з фігурками жінок з собаками (836, 841), два зі статуетками жінок які танцюють, тримаючи в руці поділ сукні (826, 838) та три світильники з жінками, які сидять: задрімавши (827), за вишивкою (839), в головному уборі (850). Також світильники з хлопчиком з книжкою (631), дівчинки в плащі (630), трьома фігурками (709), юнака, який оперся на стійку світильника (830), а також втретє бачимо фліртуючу «Концертуючу пару» С.Чапека (834), яка була під № 818 на першій сторінці каталогу і яка використовувалась під оправу для годинника.

На дванадцятій сторінці каталогу представлені ужиткові вироби зі статуетками вже відомих фігурок жінок в капелюшках (743, 745), хлопчика з книжкою (736), дівчинки в довгому плащі (740), дівчини з букетом квітів (742). Ще двічі використано статуетку жінки з капелюшком, яка обома руками підігнала поділ сукні, що була на десятій сторінці каталогу під № 619. В одному випадку для світильника (832), в іншому з амforoю (741). В композиції з амforoю є також жінка з собакою (746). Декоративні фігурки жінок: з собакою (540), жінки, яка підтягує панчішки (820), а також фігурка панни, яка обіруч охопила свою шию (843) і яка на першій сторінці була оголеною під № 825. Є на цій сторінці попільнички з анімалістичними фігурками: сидячого песика (738) та котика (737), слоника (739) та окремі фігурки сидячого песика (632), пса, що стоїть (350) та кози (324).

Варто зазначити, що асортимент взірців пропонований каталогом, який налічував близько 200 творів, було виконано до 1919 р., тобто за майже сім років діяльності фаянсової фабрики в Пацикові. Очевидно, цей асортимент не є повним, бо окремі, особливо ужиткові речі можна було доповнювати, змінювати, наповнювати методом комбінаторики, використовуючи існуючі зразки статуєток, фігурок та інших декоративних елементів. Слід зважити на те, що представлені зразки у каталозі не декоровані кольором. При розмалюванні фарбами та випалі кожен твір набуває індивідуальних рис і стає неповторним. Мистецька продукція в якій творчим співавтором людини при випалі є вогонь, завжди унікальна і неповторна. Орієнтація на масову продукцію, при одночасній підтримці свого «мистецького авторитету» унікальними витворами ручної праці, знайшло відображення в естетиці Пациківського фаянсу. Ця тенденція помітна в зростанні спрощення при обробці форми і декоруванні виробів, у той же час збереженні їх візуальної «розкоші».

Після 1919 р. відомо про нові фаянсові вироби, хоча каталожні твори були актуальні впродовж усієї виробничої діяльності фабрики в Пацикові. Деякі твори були втрачені під час Другої світової війни, зокрема статуєтки «Помпадур» та «Парижанка». Окремі фігурки 20–30-х рр. ХХ ст. є в приватних колекціях у Івано-Франківську. Зокрема, це фігурка хлопчика-гураля в народному строї, з написом «Zakorane» на підставці; дівчинка, яка розчісується перед дзеркальцем; лежачий лев з піднятою гривастою головою; фігурка в білому зимовому (сценічному) одязі з синіми елементами та гітарою; фігурка панночки, яка присіла на підлокітник крісла, заклавши ногу за ногу; лелека (бузьок), біля ніг якого дітки; пес біло-коричневого окрасу. В «Антикварній крамниці» в Івано-Франківську на вул.Мазепи у свій час було бл.10 творів 30-х рр. ХХ ст. Серед них «Білий медвідь», «Пасхальний зайчик», «Хлопчик і дівчинка» та інші. В колекції кахель книгарні «Українська книга» є кахель з білої глини виготовлений у Пацикові.

У мережевих музейних та аукціонних сайтах, на сторінках окремих колекціонерів присутні деякі вироби Фаянсової фабрики в Пацикові. Йдеться про твори виконані у 20–30-х рр. ХХ ст. Зокрема, це подвійні сюжетні фігурки з П'єром і Колумбіною (1921–1929, аукціонна ціна 3 400 zł., h 24 см), П'єро перед Колумбіною на колінах (3 800 zł), П'єро цілує Колумбіну (20–30-рр., ХХ ст., h 23, 8 см). Цікавими з огляду на декорування є парні композиції: відома «Концертуюча пара» (1912, авт. С.Чапек), статуєтки «Пара перед поцілунком (балет)», «Пара в одязі стилю бідермейєр», «Пара дівчат в народних строях», «Пара гуралів» (1922–1939), а також лампа електрична «Пара гуралів» (перша чверть ХХ ст.).

Широко представлені однофігурні статуєтки: композиції з фігурками жінок Люни Дрекслер – «Леді в капелюшку», «Дама з собакою», «Жінка, що підтягає панчішки», «Панночка яка сидить на валізах», «Дівчина з букетом троянд», «Жінка в капелюшку з кошиком квітів», «Молода пані» (1924–1929); Владислава Грубельського – оголена «Жінка на скелі»; Владислава Адам'яка «Краків'янка» в народному одязі (1925–1939); а також твори «Східна танцівниця», «Індіанець», «Яношик», фігурка гураля, хлопчика з двома песиками в руках (1920–1930) та ін. Станіслав Еміл Чапека є автором патріотичного твору «Бартош Гловацький» (1920–1939), з динамічною фігурою

з піднятою рукою біля гармати. Ймовірно С. Чапек є автором побутових фігурних композицій «Жінка з гускою», «Чоловік з поросям», «Жіноча з парасолею і кошиком», «Жінка за вишивкою», «Жінка, яка дримає». Психологічно і пластично цікавим є твір М. Зайсейського «Галицький єврей, талмудник» (аукціонний каталог від 22.01. 2014 р., каталог 201).

Жанр скульптурного пластичного портрету представляють погруддя хлопчика та дівчинки; Данте Альг'єрі; б'юсти С. Жеромського, Ю. Словацького авторства Ю. Хмелінського. В. Шимановський автор портретів так званої «групи гуманістів», Т. Блотніцький виконав портрети Міцкевича, Шопена, Костюшки та ін. Ю. Левицький, який народився 1880 р., вчився в Коломийському училищі деревообробного промислу, у Відні, у Краківській Академії мистецтв є автором скульптурної композиції «Сестри, гуцулки», це погруддя двох дівчат в гуцульських строях (1905, кераміка під бронзу, м. Кошіце). Ян Левицький є автором керамічних іграшок, фігурок лежачих гуралів, двох песиків і ще трьох песиків та котика. У його доробку є також ужиткові речі: вази, кашпо тощо.

Найбільше з виробів фаянсової фабрики в Пацікові, які збереглися до наших днів, представлені в жанрі анімалістики. Популярними фігурками були мавпочки на підставках з книг і без книг. Мавпочка на книжках (1920–1939), на одній з книг є напис Файян Вітвоній (1921–1929), ззаду мавпи є № твору 507-9 у двох рядках. Мавпочка, що читає (аукціонна ціна 1 200 zł.), мавпочка з м'ячем (1924–1929, автор Вільгельм Томаш, h. 43 см). Хорошим подарунком з натяком на побажання мудрості є фігурки сови (пугача) на книжках, сови більшого розміру (h 42 см) та меншого (h 27 см, бл. 1930). Гарним подарунком до Великодня був фаянсовий пасхальний зайчик. Аукціонна ціна маленької фігурки перепілки (1920–1929), висотою 13 см, декорованої білими крапочками, сягає понад 4 300 zł. Барвистим кольором вирізняється делікатна фігурка довгодзьобого пташка зимородка, а потужною силою – статуетка бика (хоча підпис польською мовою під фото на сайті аукціону вказував, що це корова...).

Серед анімалістики чимало можна зустріти фігурок собак, песиків, цуценят: у різних позах, різних за розмірами, породою, окрасом. До прикладу: хорт російський (аукціонна ціна 2 500 zł.), песик, що чекає (аукціонна ціна 2 200 zł.), песик (є два зображення, аукціонна ціна 1 990 zł.), а ще пес на підставці, бульдог, вівчарка, песик (1929–1939) і т.д. і т.п. Продукцію фабрики можна систематизувати, розділивши її на окремі типологічні групи та підгрупи.

Група I – Класичні скульптури та портрети. Різномасштабні копії античних творів, творів епохи відродження, бароко, рококо, класицизму, модерних часів. Портрети відомих діячів культури. Голови, погруддя, бюсти, фігури, рельєфи, архітектурні елементи тощо.

Група II – Люди.

1) підгрупа: жінки, панянки, дівчата (жінки з парасольками, квітами, кошиками, фруктами, стоять, танцюють, сидять, на скелі, на валізах, у кріслі, вишивають, дримають, танцюють...);

2) підгрупа: побутові сценки та фігурки людей у народних строях (чоловік з поросям, єврей талмудник, гуцули, бойки, ковбої, індіанці...);

3) підгрупа: парні композиції (концертна пара, гуралі, дві дівчини, П'єро і Колумбіна, пара в одязі стилю бідермеєр, поцілунок...);

Група III – Тварини.

1) підгрупа: свійські тварини (гуси, котики, кози, вівці, поросята, корови, бики, коні...);

2) підгрупа: собаки (хорти, вовкодавні, бернардинці, вівчарки, пекинські, такси, бульдоги, цуценята...);

3) підгрупа: дикі тварини (олені, слони, леви, леопарди, тигри, ведмеді, мавпи...);

4) підгрупа: птахи (орли, сови, лелеки, фазани, павичі, перепілки, зимородки...).

Група IV – ужиткові вироби.

1) підгрупа: предмети побуту (посуд, вази, горщики, попільнички, чорнильниці, іграшки...);

2) підгрупа: деталі інтер'єру (жардиньєрки – підставки для вазонів. кашпо для рослин, кахлі, колони, фризи, рельєфи...);

3) підгрупа: оправы для годинників;

4) підгрупа: світильники.

За порівняно короткий час фаянсового виробництва в Пацикові, вдалося виконати великий обсяг якісної мистецької продукції. У творах стилістично домінував модерн, арт-деко, еkleктичні стилі такі як необароко, неорококо. Скульптурні фігурки, статуетки та дрібна пластика фаянсової фабрики вирізнялась широким асортиментом та високою якістю. Серед сюжетів можна відзначити скульптурні твори реалістичного змісту, пасторальні і алегоричні, розважально-кокетливі та галантно-сентиментальні і побутові композиції, класичні та історико-літературні твори, портрети, скульптурні мініатюри, анімалістику, ужиткові вироби тощо. Пациківський фаянс був, до певної міри, естетичною основою міської та сільської культури осіб середніх статків.

В радянський період виробництво з таким асортиментом було б не можливе. Фаянсові вироби мали негативну конотацію дрібнобуржуазних штучок з присутністю міщанського несмаку. У той же час, ці твори ще не одне десятиліття були окрасою інтер'єру, виконували функцію естетичного виховання, популяризація мистецтва, розвивали мануальну моніторіку у дітей. Ці твори переходили з покоління в покоління, зберігаючи історичну пам'ять, традиції, спогади з молодості і дитинства. Зрештою, спогади про той час коли на цих землях була Європа, до якої ми так прагнемо сьогодні, з її культурою, смаками, модою, правилами співжиття та поведінки.

На жаль, питання про відновлення виробництва фаянсових виробів у колишньому Пацикові, (тепер у с.Підліссі), на разі, не актуальне і не є на порядку денному. Унікальна глина, ще десь має бути там, але нема кому щось із неї робити. Хоч в Івано-Франківську, не кажучи вже про обласні осередки, є чимало молодих і досвічених висококваліфікованих майстрів керамічного мистецтва. Для початку, варто було б відродити пам'ять про Фаянсову фабрику для широкого загалу. Створити бодай фрагмент в експозиції Обласного краєзнавчого музею, Музею мистецтв Прикарпаття, залучити до цього фахівців, колекціонерів. Наш край позиціонується як туристичний, а його ще однією родзинкою могли б бути фаянсові твори малої скульптурної пластики, які у свій час презентували Галичину не лиш у Європі, але й у всьому світі. Де ви, сучасні щедрі меценати і благодійники, підприємці і виробничники?

Література:

1. Магдалина Сильванович. Кераміка з Пацикова в колекціях Національного музею в Кельце. – 2012 р.
2. Петрякова Ф.С. Украинский художественный фарфор (конец XVIII – начало XX ст.) – К., Наукова думка, 1985.
3. Долинський Л.В. Український художній фарфор. – К., 1963.
4. Прохасько Т. Пациків – то мій рідний дім. / «Галицький кореспондент» №44, 8 листопада 2007 р., с.24.
5. Чорненький Р., Гаврилишин П. Статуетки з Пацикова. / «Галицький кореспондент», №41, 11 жовтня 2018 р., с.13.
6. Лукань В. Мала пластика Фаянсової фабрики з села Пациків біля Станіславова. / «Етнос.Культура. Нація», ІХ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м.Дрогобич, 18-19 жовтня 2018 р.